

SĄJUNGINIŲ RESPUBLIKŲ FINANSINIAI IŠTEKLIAI, JŲ FORMAVIMAS IR PANAUDOJIMAS

S. KROPAS

Šalies ekonominio ir socialinio vystymo spartinimas glaudžiai susijęs su finansų tobulinimu. Finansų reikšmė ir skatinamasis veiksmingumas reiškiasi tuo, kad, paskirstant ir perskirstant visuminį visuomeninį produktą ir nacionalines pajamas, su finansų pagalba formuojami valdymo sistemos grandžių finansiniai ištekliai. Jų apimtis, formavimo ir panaudojimo tvarka gerokai lemia ekonominio ir socialinio vystymo planų subalansuotumą, svarbiausių ir pažangiausių ūkio šakų vystymą bei visuomenės poreikių tenkinimą. Liaudies ūkio pertvarkymo sąlygomis, kuriant vientisą valdymo ir ūkininkavimo sistemą, būtina formuoti tokį respublikų finansinių išteklių sudarymo ir panaudojimo mechanizmą, kuris garantuotų demokratinio centralizmo principo tolesnį įgyvendinimą, didintų ekonominių valdymo metodų vaidmenį ir diegtų kuo platesnes finansavimosi sąlygas visose valdymo grandyse, iš jų ir sąjunginėse respublikose.

Respublikų ir atskirų teritorijų finansinių išteklių formavimo ir panaudojimo mechanizmą lemia veikiantis liaudies ūkio valdymo ir finansinių-kreditinių planų sistema. Šiuo metu planai sudaromi iš esmės „vertikalčiai“ (šakinėse ministerijose ir žinybose, atskirose finansinės-kreditinės sistemos grandyse). Tuo tarpu respublikose teritorinis suminis finansinis planavimas yra tik pradinėje jo formavimosi stadijoje ir nevaidina didesnės reikšmės. Sąjunginių respublikų valstybiniuose plano komitetuose finansiniai balansai sudaromi nereguliariai ir apima tik tai respublikos Ministrų Tarybai pavaldaus ūkio finansinius išteklius ir jų panaudojimą. Tuo būdu respublikoje nėra jokio planinio dokumento, apibūdinančio jos teritorijoje formuojamų išteklių apimtį, panaudojimo kryptis, ekonominio ir socialinio liaudies ūkio vystymo plane numatytos priemonės nepakankamai derinamos su jų finansavimo šaltiniais. Dėl to atskiros teritorijos vystomos nekompleksiškai, atsiranda atotrūkis tarp materialinės gamybos šakų ir gamybinės bei socialinės infrastruktūros. Gamybinė ir socialinė infrastruktūra, gamtos apsauga — tai sritys, kuriose ryškiausi teritorinių ir šakinių interesų prieštaravimai, labiausiai nesuderinti jų vystymo ir finansavimo šaltiniai. Šakinio valdymo organų veikloje svarbiausia gamybiniai rodikliai, o teritorinių — socialinė sfera, gamybinė infrastruktūra, t. y., kas reikšmingiausia teritoriniams valdymo organams, šakinių organų veikloje vaidina antraeilį vaidmenį, ir atvirkščiai. Tuo tarpu teritorinių valdymo organų finansinė bazė ribota, o liaudies ūkio šakos disponuoja vis didesniais finansiniais ištekliais, kurie gali būti skiriami darbo žmonių socialinėms reikmėms tenkinti. Kadangi toje pačioje teritorijoje esančių įvairių organizacijų darbuotojų socialinių reikmių finansavimui gali būti naudojamas skirtingas finansavimo šaltinių kiekis (vienų tiktai biudžetas, kitų — biudžetas ir įmonių bei organizacijų ištekliai), toje teritorijoje susidaro skirtingos socialinių poreikių patenkinimo galimybės. Tai skatina darbo jėgos kaitą, nepagrįstai

didina gyventojų realiųjų pajamų diferenciaciją ir sukelia kitus nepageidaujamus reiškinius.

Igyvendinant TSKP XXVII suvažiavimo nutarimus didinti teritorinių valdymo organų vaidmenį ir atsakomybę, respublikų Ministrų Tarybų žinioje perduodama statyba, prekyba ir kitos veiklos sferos. Kartu tenka pertvarkyti ir finansavimo sistemą, todėl svarbu nustatyti respublikos finansinių resursų faktinės apimtys dinamiką ir struktūros kitimo tendencijas, santykius su centralizuotais finansinių išteklių fondais, atskirų finansinių išteklių šaltinių formavimo ir naudojimo suderinamumą su teritorinių respublikos valdymo organų interesais. Tuo tikslu Lietuvos TSR įvairių ministerijų bei žinybų 1970—1984 m. duomenų pagrindu buvo atlikti tyrimai, kurių metu pagal autoriaus parengtą ir aprobuotą schemą bei metodiką (8) sudaryta 15 ataskaitinių teritorinių finansinių balansų.

Tiriamuoju laikotarpiu išryškėjo spartesnis, palyginti su nacionalinėmis pajamomis, finansinių išteklių apimtys didėjimas. 1970—1984 m. respublikos finansiniai ištekliai padidėjo 2,2 karto, o nacionalinės pajamos — 1,7 karto. Tai iš esmės susiję su sparčiu finansinių išteklių atkuriamojo fondo dalies didėjimu. Tuo pačiu laikotarpiu ji padidėjo 3,4 karto. Respublikos finansinių išteklių struktūros dinamika pateikta I lentelėje.

Socializmo sąlygomis finansinių išteklių formavimo šaltiniai yra visuomenės grynosios pajamos (pelnas, apyvartos mokesčiai, priskaitymai socialiniam draudimui, kolūkių grynosios pajamos), amortizaciniai atskaitymai, iš gyventojų pritrauktos ir kitos lėšos. 1984 m. grynosios pajamos sudarė 69,1% respublikos finansinių išteklių. Grynųjų pajamų santykis su išlaidomis joms gauti parodo finansinį materialinės gamybos efektyvumą (9, 148). Tiriamuoju laikotarpiu LTSR materialinės gamybos sferos finansinis efektyvumas mažėjo ir kiekvienam išlaidų rubliui buvo gaunama vis mažiau grynųjų pajamų.

Sis rodiklis 1970—1982 m. sumažėjo nuo 22,7% iki 15,4% ir tikėtai 1983 m., atlikus kainų reformą, jis buvo padidėjęs iki 16,7%. Pereinant ekonomikai į intensyviaus vystymosi kelią, būtina įveikti šio rodiklio mažėjimo tendenciją mažinant gamybos medžiagų ir darbo įmumą, geriau naudojant pagrindinius fondus, spartinant apyvartinių lėšų apyvartumą, kadangi tokiu būdu gali būti toliau didinama respublikos finansinių resursų apimtis.

Didžiulė reikšmė finansiniuose ištekliuose tenka pelniui, nes jo dydis labiau priklauso nuo įmonių (susivienijimų) kolektyvų pastangų negu bet kurio kito finansinių resursų elemento. Iš to išplaukia ir jo ypatingas vaidmuo, kadangi jo formavimas ir naudojimas liečia esminius įmonių interesus. Tačiau skatinamoji pelno funkcija pastaraisiais penkmečiais buvo panaudojama nepakankamai. Tikėtai XII penkmečio metais, perveidant įmones į naujas ūkininkavimo sąlygas, pelnas tapo pagrindiniu ekonominio skatinimo fondų sudarymo rodikliu. Kartu susidaro galimybės glaudžiai susieti ūkinės-finansinės veiklos rezultatus su ekonominio skatinimo fondų dydžiu. Didėjant įmonės pelniui, jos kolektyvas gauna ir teisę, ir šaltinį didinti ekonominio skatinimo fondus, tuo tarpu mažėjant pelniui — mažėja ir atskaitymai į šiuos fondus. Tokia priklausomybė sudaro objektyvias sąlygas efektyviau panaudoti finansinius ir kitus ūkinio mechanizmo svertus didinant gamybos efektyvumą.

XII penkmetyje, diegiant įmonėse finansavimą, atsiranda nauja pelno panaudojimo kryptis. Įmonėms nustatomi atskaitymai iš pelno į vietinius biudžetus. 1988—1989 m. tokius atskaitymus mokės visos sąjunginio pavaldumo įmonės. Tuo būdu sąjunginio pavaldumo įmonių finansiniai ištekliai pradeda naudoti tos teritorijos ekonominio ir socialinio vystymo plane numatomų priemonių finansavimui, o vietiniai valdymo organai labiau suinteresuoti savo teritorijoje esančių įmonių ūkinės-finansinės veiklos rezultatais. Tačiau, kaip parodė šiuos atskaitymus eksperimento tvarka taikančių respublikų patirtis, atsiranda ir nemaža sunkumų. Tik-

Metai Resursų rūšys	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1982	1984
Iš viso	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1) amortizaciniai atskaitymai	12	13,3	14,9	17,1	18,2	19,3	18,7	18,4
2) priskaitymai socialiniam draudimui ir socialiniam aprūpinimui	3,7	4,1	3,9	4,0	4,1	3,9	4,4	4,6
3) pelnas	36,8	36,9	35,1	32,4	31,5	31,3	29,6	31,1
4) apyvartos mokesčiai	25,4	25,7	26,2	27,0	28,6	31,5	30,4	25,5
5) kelių gryniosios pajamos	9,3	8,1	6,7	6,1	4,9	0,9	3,6	7,9
6) gyventojų pritrauktos lėšos	6,3	6,4	6,5	6,7	6,8	6,8	6,5	6,2
7) kitos biudžetų, socialinio draudimo aprūpinimo fondų lėšos	4,3	3,1	4,2	4,2	3,5	4,0	4,6	4,2
8) kitos įmonių ir organizacijų pajamos	2,2	2,4	2,5	2,5	2,4	2,3	2,2	2,1

2 lentelė

Lietuvos TSR teritorijoje realizuojamo apyvartos mokesčio
ir jo dalies panaudojimo respublikos teritorijoje
dinamika 1970–1986 m.*

1970	1972	1974	1976	1980	1982	1984	1986 (planas)

linant aukštesnėms organizacijoms pelno planus arba jų neįvykdant, vietiniai biudžetai netenka planuotų pajamų, o vietinių Tarybų galimybės padėti sąjunginio pavaldumo įmonėms vykdyti pelno planus menkos. Todėl svarbu, kad tokie atskaitymai taptų teritorinių valdymo organų finansinių resursų didinimo šaltiniu, o ne tik pakeistų anksčiau naudojamus finansinių išteklių formavimo šaltinius (atskaitymus nuo apyvartos mokesčio, pajamų mokesčio ir kt.).

Finansiniame balanse atsispindi respublikos teritorijoje realizuotas apyvartos mokesčių, kurio dalis, formuojant LTSR finansinius resursus 1970—1982 m., padidėjo 5 punktais. Su apyvartos mokesčio pagalba pasiekiamas respublikos biudžeto pajamų ir išlaidų, o kartu ir visų respublikos finansinių išteklių ir jų poreikio subalansavimas. 1970—1984 m. absoliuti respublikos teritorijoje panaudojama apyvartos mokesčio suma padidėjo 1130,2 mln. rb, arba 3,1 karto. Didėjant bendrai apyvartos mokesčio apimčiai, papildomas respublikos finansinių išteklių poreikis buvo tenkinamas be didesnio atskaitymų nuo apyvartos mokesčio į Lietuvos TSR valstybinį biudžetą procento pakeitimo. Liaudies ūkio pertvarkymo intensyvaus vystymosi kryptimi laikotarpiui šalyje būdinga apyvartos mokesčio absoliučios apimties stabilizavimas ir jo dalies mažėjimas grynosiose pajamose ir atitinkamas pelno vaidmens didėjimas. Respublikoje pastaraisiais metais išryškėjo apyvartos mokesčio apimties mažėjimo tendencija, o jo dalis respublikos finansiniuose resursuose 1982—1984 m. sumažėjo 4,9 punkto (2 lentelė).

Todėl didėjo respublikos teritorijoje panaudojama apyvartos mokesčio dalis, o 1986, 1987 m. pirmą kartą per pastaruosius du dešimtmečius respublikos biudžetui numatyta dotacija iš sąjunginio biudžeto.

Bendravaltystinių pajamų panaudojimo didėjimą respublikos teritorijoje sąlygojo kainų skirtumo kompensavimo spartus didėjimas dėl žemės ūkio produkcijos supirkimo ir supirkimo kainų didinimo. 1986 m. LTSR valstybiniame biudžete šiam tikslui buvo numatyta 1696 mln. rb. Tai sudarė 44,5% Lietuvos TSR valstybinio biudžeto apimties ir apie 23% respublikos finansinių išteklių. Šia kainu skirtumo suma sumažinamos respublikos nacionalinės pajamos, todėl kainodaros sistema lemia papildoma nacionalinių pajamų persikirstyma. Mūsų skaičiavimais, 1982 m. respublika dėl finansų paskirstomosios funkcijos visais finansiniais kanalais iš centralizuotų fondų gavo tiktaip apie 70 mln. rb daugiau negu dėl kainų skirtumo išmokėjimo sumažėjo respublikos nacionalinės pajamos.

Didėjant žemės ūkio produktu valstybinėms supirkimu apimtims, didėja ir nacionalinių pajamų teritorinis persikirstymas su kainu pagalba. Tai nepagrįstai mažina Lietuvos TSR nacionalines pajamas, silpnina žemės ūkio produkciją gaminančių ūkių suinteresuotumą savikainos mažinimu bei žemės ūkio produkciją perdirbančių įmonių ūkiskaitą.

„Išlaidinis“ kainu formavimo mechanizmas, nepakankamas jo orientavimas į galutinius darbo rezultatus (vartojamąją prekę vertę) ištvirtina ne tiktaip kainų, bet ir išlaidų augimo tendenciją, tampa viena iš svarbiausių kliūčių formuoti veiksmingus išlaidų mažinimo stimulus. Bandymai iš dalies sumažinti kainu skirtumo kompensaciją iš biudžeto gyventojų pajamų ir išlaidų su balanso pagalba (dalį maisto produktų realizuojant gyventojams kooperatinėmis kainomis) sudaro sąlygas nepagrįstam atskirų kategorijų gyventojų pajamų persikirstymui bei nedarbo pajamų gavimui. Tikslinga, pertvarkant ūkinį mechanizmą, panaikinti pusiau sąmatinį žemės ūkio įmonių išlaidų finansavimo metodą pertvarkant žemės ūkio produkcijos kainu formavimo sistemą, numatant adekvacias priemones gyventojų realiųjų pajamų didinimui (darbo užmokesčio arba visuomeninių vartojimo fondų sąskaita). Tai ne tik padėtų išspręsti minėtas problemas, bet ir sumažintų persikirstymą per biudžetą,

padidintų apyvartos mokesčio, kaip ekonominio svarto, vaidmenį formuojant respublikinio ir vietinių biudžetų pajamas.

Respublikos finansinių resursų sudėtyje nuolat mažėja kolūkių grynųjų pajamų dalis. 1970—1982 m. ji sumažėjo nuo 9,3% iki 0,3% ir tik pasitelkiant biudžetą ir kainų sistemą, atlikus nacionalinių pajamų perskirstymą žemės ūkio naudai, kolūkių grynosios pajamos padidėjo ir 1984 m. sudarė 7,9% respublikos finansinių resursų. Kolūkių grynųjų pajamų planavimas respublikos finansiniame balanse apsunkinamas dėl skirtingos kolūkių finansinio planavimo metodikos. Kolūkių finansinis planavimas atliekamas remiantis „bruto“ metodu, t. y. finansiniuose planuose atspindi ne galutiniai ūkinės-finansinės veiklos rezultatai, o metinė apyvarta. Ta aplinkybė sunkina ne tik respublikos finansinių resursų planavimą, bet ir kolūkių kapitalinių įdėjimų finansavimo šaltinių, jų santykių su aptarnaujančiomis organizacijomis, finansų ir kredito įstaigomis planavimą. Pagrįsti ekonomistų siūlymai pakeisti kolūkių finansinio planavimo metodiką suvienodinant ją su valstybinių žemės ūkio įmonių ir organizacijų finansinio planavimo metodika (3, 74; 4, 107—108; 9, 89—90).

Priskaitymai socialiniam draudimui, atskaitymai iš bendrųjų pajamų į centralizuotus kolūkiečių socialinio draudimo ir socialinio aprūpinimo fondus, atspindintys finansiniame balanse, yra tikslinės paskirties išteklių, kurių formavimas reglamentuojamas nustatytais atskaitymų procentais. Šių resursų panaudojimą visoje šalies teritorijoje sąlygoja valstybiniai nutarimai, todėl respublikos santykiai su centralizuotais fondais formuojasi nepriklausomai nuo šių resursų apimties ir remiasi jų poreikiu respublikos teritorijoje.

Pagrindinių fondų nusidėvėjimas — dėsningas jų funkcionavimo padarinys, todėl formuojamas amortizacijos fondas, kuris kartu su nacionalinių pajamų dalimi panaudojamas formuojant finansinius išteklius. 1970—1984 m. amortizacinių atskaitymų dalis LTSR finansiniuose ištekliuose padidėjo nuo 12% iki 18,8%. Tai dėsningas procesas. Dar K. Marksas įrodė, jog, vystantis visuomenės gamybinėms jėgoms, didėjant darbo našumui, gyvojo darbo dalis sumažėja, o ankstesniojo darbo dalis padidėja, bet padidėja taip, kad prekėje esanti bendroji darbo suma sumažėja (1, 238). Vykstant mokslo ir technikos pažangai, tobulinamos darbo priemonės ir didėja jų vertė, tačiau dėl tos pačios priežasties jos greičiau sensta moraliai ir turi būti pakeistos naujomis. Tačiau respublikos amortizacinių atskaitymų didėjimas priklauso nuo liaudies ūkio pagrindinių fondų didėjimo. Dėl vidutinės amortizacinių atskaitymų normos pasikeitimo metinė respublikos liaudies ūkio amortizacijos apimtis sumažėjo 43,2 mln. rb, ir tik pramonėje vidutinės atskaitymų normos didėjimas lėmė metinį 31,7 mln. rb amortizacijos padidėjimą. Vidutinės amortizacinių atskaitymų normos mažėjimas sudaro sąlygas transformuoti dalį produkcijos vertės į grynąsias pajamas (pelną).

Vidutinių amortizacinių normų kitimui įtakos turėjo šakiniai liaudies ūkio pagrindinių fondų struktūros bei jų sudėties pasikeitimai ir amortizacinių atskaitymų normų pakeitimas 1975 m. Atsižvelgiant į techninę pažangą, 1975 m. buvo padidinta renovacinių amortizacinių atskaitymų dalis, kuri 1984 m. respublikoje sudarė 60,1%, palyginti su 50,6% 1970 m. Siuo metu amortizacinių atskaitymų normos jau nebeatitinka techninės pažangos reikalavimų, kadangi lėšos visiškai pagrindinių fondų atkūrimui respublikos liaudies ūkyje kaupiamos vidutiniškai 23 metų laikotarpiu, iš jų statyboje — 20, pramonėje ir transporte — 22, prekyboje — 24, buitiniame gyventojų aptarnavime ir komunaliniame ūkyje — 25, ryšiuose — 26, žemės ūkyje — 32 metus. Šalies liaudies ūkyje planuojama įvesti naujas amortizacinių atskaitymų normas. Numatoma labai padidinti amortizacinių atskaitymų normas renovacijai ir panaikinti kapitaliniam remontui. Tai leis daug sparčiau kaupti lėšas pagrindinių fondų atkūri-

mui, suinteresuoti įmonės didinti remonto efektyvumą visas remontų rūšis finansuojant iš vieno šaltinio.

Nors respublikos finansinių resursų sudėtyje amortizacinių atskaitymų reikšmė didėja, pagrindinių fondų reprodukcijos finansavimo didinimo galimybės panaudojamos nevisiškai. Ilga statybų trukmė, statomų objektų užbaigimas ne laiku ir atidavimas naudoti pavėluotai bei projekcinių pajėgumų panaudojimas — tai neišnaudoti amortizacijos fondo didinimo rezervai. Neįgiamą reikšmę turi ir pagrindinių fondų likvidavimas dėl blogo ūkininkavimo, ne laiku atlikto ir nekokybiško kapitalinio remonto. Šie veiksniai mažina ne tiktai amortizacinių atskaitymų apimtį, bet ir pelną, kadangi nurašomų fondų vertė įskaitoma į ūkinės veiklos rezultatus.

Amortizacijos, kaip finansinių išteklių šaltinio, vaidmens didėjimui turėtų įtakos ir jos panaudojimo tobulinimas. Šiuo metu amortizaciniai atskaitymai mažai priklauso nuo įmonių kolektyvų veiklos rezultatų. Amortizacijos fondas yra kiekvienos ūkiskaitinės įmonės savų lėšų šaltinis. Tačiau jis plačiai perskirstomas šakos viduje. 1983 m. tik 15,5 Lietuvos TSR pramonės renovacinių amortizacinių atskaitymų buvo atskaityta į gamybos vystymo fondą ir palikta įmonių žinioje. Kita dalis buvo perskirstyta tarp pramonės šakų įmonių. Tai labai mažina amortizacijos, kaip ekonominio švento, vaidmenį. Be to, perskirstant sąjunginio pavaldumo įmonių amortizacinius atskaitymus, atliekamas ir teritorinis atkuriamojo fondo perskirstymas tarp respublikų.

Iš gyventojų pasitelktų lėšų dalis respublikos finansinių išteklių sudėtyje santykinai pastovi. 1970—1984 m. ji svyravo nuo 6,4% iki 6,8%. Nesikeitė ir šių lėšų pasitelkimo formos. Tai mokesčiai, nemokėstiniai mokėjimai (vietinės rinkliavos, valstybinės rinkliavos, atskaitymai nuo paskolų obligacijų bei pinigines-daiktines loterijas bilietų realizavimo) bei tiksliniai gyventojų įnašai (vaikų išlaikymui ikimokyklinėse įstaigose, įnašai statybos kooperatyvams bei kelialapiams įsigyti).

TSKP XXVII suvažiavime numatytos plačios socialinės programos įgyvendinimui tikslinga didinti šių lėšų dalį finansiniuose resursuose, visų pirma iš savanoriškų gyventojų įnašų, numatant naujas, lankstesnes šių lėšų pasitelkimo formas.

Kitus respublikos finansinius išteklius sudaro likusios biudžetų, socialinio draudimo bei aprūpinimo fondų lėšos, kitos valstybinių bei kooperatinių organizacijų pajamos. Šių lėšų dalis respublikos finansinių išteklių sudėtyje stabili. 1970—1984 m. kitų biudžetų, socialinio draudimo ir aprūpinimo fondų lėšų dalis svyravo tarp 3,8—4,6%, o kitų valstybinių įmonių bei kooperatinių organizacijų pajamų tarp 2,2—2,5%. Didžioji dalis šių išteklių nėra pastovaus pobūdžio, o formavimo ir naudojimo planavimas remiasi į jų sudėtį įeinančių rodiklių dinamika atskaitiniais metais.

Planuojant respublikos finansinius išteklius ir jų panaudojimą, neatsižvelgiama į kreditinius išteklius. Nors tai ir skirtingos ekonominės kategorijos, tačiau tiktai su finansinių ir kreditinių resursų pagalba garantuojamas respublikos ekonominio ir socialinio vystymo plane numatyti priemonių finansavimas. Dabartiniam laikotarpiui būdingas spartus kredito reikšmės didėjimas. Ilgalaikio kredito paskolų likutis respublikoje 1970—1986 m. padidėjo 3,4, o trumpalaikio — 3,3 karto. Nepaisant skirtumų planavimo metodologijoje, sudarant respublikų finansinius balansus, jų formavimas ir naudojimas turi būti tarpusavyje susieti.

Atlikti tyrimai parodė, kad finansų teritoriniuose perskirstymo santykiuose gana ryški respublikos apsirūpinimo savais finansiniais ištekliais tendencija. 1979 m. respublikos finansinių-kreditinių resursų teritorinis perskirstymo saldas pirmą kartą buvo teigiamas ir vėliau kiekvienais metais respublikos vaidmuo formuojant centralizuotus fondus vis

didėjo. Tačiau ryški ir priešinga tendencija — LTSR Ministrų Tarybai pavaldaus ūkio finansavimui savų išteklių nepakanka (jie sudaro apie 83% respublikos teritorijoje formuojamų finansinių-kreditinių išteklių ir didėja iš centralizuotų fondų finansiniais paskirstymo kanalais gaunamų resursų apimtis). Tai menkina ekonominių valdymo metodų vaidmenį, mažina respublikos valdymo organų galimybes ir suinteresuotumą intensyvinėti gamybą, ieškoti papildomų savų finansinių išteklių didinimo galimybių, kurios panaudojamos nevisiškai. 1984 m. materialinių sąnaudų dalis respublikos bendrame visuomeniniame produkte sudarė 60,7% ir, palyginti su 1970 m., padidėjo 4,6 punktais. Tai tolygu metiniam 860 mln. rb finansinių išteklių sumažėjimui. Apyvartinių lėšų apyvartumas tuo pat laikotarpiu sulėtėjo 25,7 dienos, o tai papildomai pareikalavo 1346 mln. rb finansinių išteklių. Šiuos reikšmingus sąlygojo išties kompleksas priežasčių, kurių išnagrinėjimui būtini fundamentalus tyrimai. Tačiau vienas svarbiausių šio reiškinio veiksnių — nepakankamas teritorinių finansų valdymo organų bei ūkinių organizacijų suinteresuotumas šių rodiklių gerinimu.

Vienuoliktajame penkmetyje pradėto sudarinėti respublikų Ministrų Taryboms pavaldaus ūkio finansinio balanso medžiaga nedavė ir negalėjo duoti efekto, kadangi nebuvo apibrėžtos jo funkcijos, vieta finansinių planų sistemoje. Jo rezultatai nebuvo naudojami sudarant biudžetą ir įmonių bei organizacijų finansinius planus bei analizuojant finansinės programos įvykdymą.

Dėl didelio centralizuotumo liaudies ūkio valdyme finansinių išteklių formavimo ir panaudojimo procesas griežtai reglamentuotas „iš viršaus“, ir respublikos Plano komitetas, sudarantis finansinių resursų balansą, gali tiktai nedaug paveikti respublikos Ministrų Tarybai pavaldaus liaudies ūkio finansinių išteklių formavimo ir naudojimo procesą ir neturi jokių galimybių koordinuoti šį procesą tarp atskirų finansinės-kreditinės sistemos grandžių visose respublikos teritorijose.

Įgyvendinant priemones, išplečiančias sąjunginių respublikų ir vietinių Liaudies deputatų tarybų teises, ir didinant jų atsakomybę liaudies ūkio valdyme, būtina stiprinti jų finansinę bazę, išplėsti galimybes respublikos teritorijoje formuojant ir naudojant finansinius-kreditinius resursus.

TSKP XXVII suvažiavime buvo pažymėta, kad reikia „...socialiniams reikalams skiriamus išteklius glaudžiai sieti su regioninės ekonomikos efektyvumu“ (2, 38).

XI penkmetyje atlikti šalyje stambūs ekonominiai eksperimentai ir liaudies ūkio valdymo pertvarkymas pirmaisiais XII penkmečio metais apsiribojo tiktai pirminėmis ūkinėmis grandimis ir nepalietė valdymo pobūdžio teritoriniame ir liaudies ūkio lygyje. Tuo tarpu vientisas liaudies ūkio valdymo sistemos kūrimas ir jos teritorinio aspekto vaidmens didinimas susijęs su esminiu teritorinio finansų valdymo sistemos elementų funkcijų ir jų sąveikos pertvarkymu. Pagrindinė šio pertvarkymo kryptis turi būti subalansuotas kainų ir tarifų, normatyvų, mokesčių, kredito ir kitų ekonomikos svertų sistemos, visiškai realizuojančios teritorinius interesus, kūrimas ir diegimas.

Radikali finansinių resursų formavimo pertvarkymo priemonė būtų perėjimas prie tokio vietinių ir respublikos biudžetų formavimo, kuomet pajamų šaltiniai jiems būtų skiriami stabilūs ir priklausytų nuo teritorijoje esančio ekonominio gamybinio potencialo bei jo panaudojimo rodiklių. Kartu galima būtų pakeisti ir vietinių biudžetų tvirtinimo tvarką. Aukštesnės organizacijos juos galėtų svarstyti tiktai tais atvejais, jeigu atsirastų finansinės paramos suteikimo iš aukštesnės grandies biudžeto būtinumas.

Taip būtų įveiktos išlaikytinumo tendencijos ir sukurtos prielaidos iniciatyvai bei aktyvumui didinti visuose ūkininkavimo lygiuose. Diegiant įvairių liaudies ūkio šakų įmonėse finansavimosi principą, mūsų nuomo-

ne, būtina geriau teritorijos mastu atspindėti gaminamos produkcijos visuomenines išlaidas, įskaitant į jas pagal nustatytas normas atskaitymus visuomeniniams vartojimo fondams, gamtosaugos priemonėms, mokėjimams už užimamą žemės teritoriją, kurie sudarytų tikslinius, respublikinių valdymo organų žinioje esančius fondus, naudojamus socialinės ir gamybinės infrastruktūros vystymui bei gamtosaugos priemonių finansavimui.

L I T E R A T U R A

1. Marksas K. Kapitalas // Pelno normos mažėjimo tendencijos dėsnis. Vidinių prieštaravimų išsivystymas.— V., 1959.— T. 3.— P. 221—244.
2. TSKP XXVII suvažiavimo medžiaga.— V.: Mintis, 1986.
3. Аветисян И. А. Вопросы территориального финансового планирования.— Ереван: Изд-во Ереванского ун-та.— С. 153.
4. Булат А. С. Формирование и распределение доходов колхозов.— М.: Финансы, 1979.— С. 123.
5. Василек О. Д. Сводный финансовый баланс (на примере союзной республики).— М.: Финансы и статистика, 1984.— С. 136.
6. Волков А. М. Перспективное планирование финансовых ресурсов.— М.: Финансы, 1978.— С. 174.
7. Галанов В. А. Сводный финансовый баланс.— М.: Финансы и статистика, 1983.— С. 136.
8. Кропас С. С. Финансовый баланс союзной республики (методические указания).— Л.: Ротопринт ЛФЭИ, 1986.— С. 32.
9. Показатели эффективности в условиях перспективного финансового планирования / Под ред. Л. Е. Бабашкина.— М.: Финансы и статистика, 1982.— С. 209.
10. Финансовые ресурсы народного хозяйства. Проблемы формирования и использования / Под ред. В. К. Сенчагова.— М.: Финансы и статистика, 1982.— С. 255.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Finansų ir kredito katedra

ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ РЕСПУБЛИКИ: ИХ ФОРМИРОВАНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ

С. КРОПАС

Резюме

Ускорение экономического и социального развития непосредственно связано с совершенствованием финансовых отношений, одним из главных направлений которого является повышение роли союзных республик и местных органов управления в формировании и использовании финансовых ресурсов, укрепление их доходной базы.

В статье на основе разработанных автором и составленных отчетных территориальных финансовых балансов Литовской ССР анализируется динамика общих объемов и отдельных источников финансовых ресурсов, приводятся направления развития структуры финансовых ресурсов республики. Автор обосновывает вывод о недостаточной согласованности процесса формирования и использования главных видов финансовых ресурсов с интересами территориальных органов управления. Дается оценка территориального перераспределения финансовых ресурсов посредством финансов и состояния управления процессами формирования и использования финансовых ресурсов территориальными органами управления. Делается вывод о необходимости пересмотра функций и взаимодействия всех элементов системы территориального управления финансами. Главным направлением автор считает разработку и реализацию сбалансированной системы цен и тарифов, планово-экономических нормативов, налогов, кредита и других экономических рычагов, ориентированных на более полный учет территориальных интересов. Предлагается применять принцип самофинансирования и на территориальном уровне управления, осуществляя радикальные меры по повышению финансовой самостоятельности союзных республик и местных органов управления.